

demOS

Jaargang 42
Juli/Augustus 2026

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

5

nidi

inhoud

- 1 Hoe de Nederlandse bevolking los raakte van haar geboorteregio
- 5 Hello goodbye: terugkeer van Nederlandse pensioenmigranten
- 8 Waarom het tweede kind lastiger is voor vrouwenparen

Bron: Uitsnede kaart van Noord-Holland uit Gemeente-atlas van Nederland, 1883 / Noord-Hollands Archief

Hoe de Nederlandse bevolking los raakte van haar geboorteregio

RUBEN VAN GAALEN

Sinds het midden van de 19de eeuw is de bevolking van Nederland sterk gegroeid en geografisch mobieler geworden. Structurele veranderingen in onderwijs, arbeidsmarkt en migratie lagen hier aan ten grondslag. Toen woonde bijna 90 procent van de bevolking in de provincie van geboorte; in 2025 was dat nog maar circa 62 procent.

De Nederlandse bevolking is sinds de 19de eeuw ingrijpend veranderd, zowel in omvang als in geografische herkomst. In Nederland geboren burgers verhuizen door de geschiedenis heen steeds vaker binnen onze landsgrenzen naar een woonplaats in een andere provincie. Niet zelden deden deze binnenlandse migranten dit om hun levenskansen te verbeteren in economisch sterkere regio's of aantrekkelijkere woonomgevingen. De dynamiek hierin reflecteert daarom ook de door de tijd heen veranderende economische aantrekkelijkheid van verschillende provincies in Nederland. Afgelopen decennia is het met name internationale migratie dat de totale Nederlandse bevolking doet groeien en binnen Nederland vooral bijdraagt aan toenemende verstedelijking. Door zowel binnenlandse als internationale migratie veranderde de geografische oorsprong van de inwoners van Nederland, waarbij deze verandering zich binnen ons land niet gelijkmatig voltrok.

Door de beschikbaarheid van volkstellingen over een lange periode is het mogelijk beide ontwikkelingen, binnenlandse en internationale geografische mobiliteit, consistent in de tijd te volgen. Dit artikel beschrijft de demografische ontwikkelingen, de toenemende geografische mobiliteit, en hoe deze zich verschillend hebben voltrokken per provincie.

De analyse is gebaseerd op alle in de periode 1859-1971 in Nederland gehouden volkstellingen, aangevuld met schattingen op basis van gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) voor 1981 en 1991 (CBS-StatLine), de register-gebaseerde volkstellingen (2001 en 2011) en waarnemingen voor 2021 en 2025. De geografische herkomst is vastgesteld op basis van geboorteplaats (provincie of buitenland) en vergeleken met de woonprovincie op het moment van de telling.

Sterftedaling en toenemende levensverwachting

Eerst volgt een schets van de landelijke demografische ontwikkelingen in de afgelopen anderhalve eeuw. De bevolkingsomvang nam toe van 3,3 miljoen inwoners in 1859 tot 18,0 miljoen in 2025. Tot ver in de 20ste eeuw werd deze groei vooral gedragen door natuurlijke aanwas: een combinatie van relatief hoge vruchtbaarheid en dalende sterfte.

De sterke bevolkingsgroei vanaf de tweede helft van de 19de eeuw hangt nauw samen met een forse daling van de sterfte. Vooral tussen circa 1880 en 1920 nam de zuigelingen- en kindersterfte snel af, onder meer door verbeteringen in hygiëne, welvaart, voeding, vaccinaties en medische zorg. Studies gebaseerd op geboortecohorten laten zien dat niet alleen meer mensen de volwassen leeftijd bereikten, maar dat ook de levensverwachting na die leeftijd aanzienlijk toenam. In latere decennia werd ook op volwassen en oudere leeftijden steeds meer levensduur gewonnen. Deze structurele sterftedaling vormde een belangrijke basis voor de langdurige bevolkingsgroei.

Na de Tweede Wereldoorlog versnelde de groei tijdelijk door een sterke geboortegolf, beter bekend als de 'babyboom'. Vanaf de jaren zeventig nam de natuurlijke aanwas af en werd internationale migratie een steeds belangrijker factor in de bevolkingsontwikkeling.

Geografische oorsprong, verstedelijking en internationale migratie

De toename van geografische mobiliteit in Nederland sinds het midden van de 19de eeuw hangt nauw samen met processen van verstedelijking en internationale migratie. Deze ontwikkelingen versterkten elkaar en leidden tot een concentratie van bevolking en bevolkingsgroei in steden en stedelijke regio's, in het bijzonder in de Randstad (zie figuur 1).

In de tweede helft van de 19de eeuw was Nederland nog sterk regionaal en lokaal georiënteerd.

De meeste mensen woonden in de provincie waar zij waren geboren en internationale migratie speelde slechts een beperkte rol. Met de voortschrijdende industrialisatie en urbanisatie trok een groeiend aantal mensen vanuit landelijke gebieden naar steden, aanvankelijk vooral binnen dezelfde provincie en later steeds vaker over provinciegrenzen heen. Deze bewegingen markeren het begin van een geleidelijke toename van interprovinciale mobiliteit.

In de eerste helft van de 20ste eeuw versnelde de verstedelijking. Steden boden werkgelegenheid in industrie, handel en later dienstverlening, wat leidde tot instroom vanuit andere provincies. Tegelijkertijd nam de internationale migratie beperkt toe, onder meer in specifieke economische sectoren. Toch bleef de meerderheid van de bevolking tot ver na de Tweede Wereldoorlog wonen in de provincie van geboorte.

Na 1950 versterkten verstedelijking en mobiliteit elkaar verder. De uitbreiding van onderwijs en de ontwikkeling van een nationale arbeidsmarkt maakten verhuizingen over grotere afstanden gebruikelijker. Jongeren verhuisden vaker naar stedelijke regio's voor studie en werk, met name naar de Randstad en andere hoger onderwijs- en economische centra. Hierdoor nam het aandeel inwoners dat in een andere provincie was geboren toe, vooral in sterk verstedelijkte provincies zoals Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht.

Vanaf de jaren zeventig kreeg internationale migratie een structureel grotere betekenis. Migranten uit Zuid-Europa, Turkije en Marokko, en later uit Midden- en Oost-Europa, Azië en Afrika, vestigden zich vooral in steden en stedelijke regio's. Internationale migratie droeg daarmee in sterke mate bij aan de bevolkingsgroei en de veranderende samenstelling van de bevolking in stedelijke gebieden, en versterkte bestaande verstedelijkingspatronen.

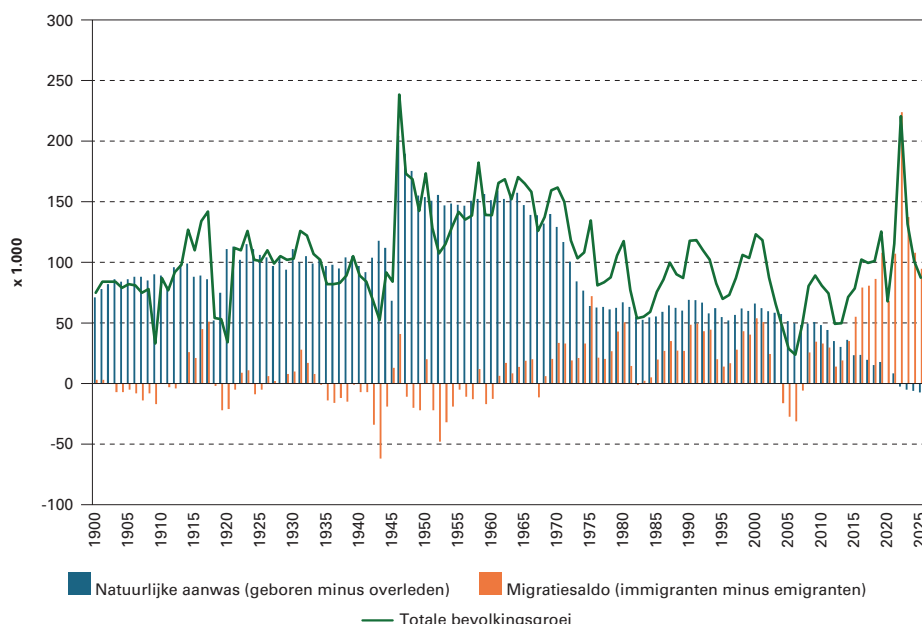
In recente decennia concentreerden zowel binnenlandse als internationale migratiestromen zich in en rond grote steden. De Randstad fungeerde hierbij als belangrijk knooppunt, met een continue instroom van jonge binnenlandse migranten en internationale nieuwkomers. Tegelijkertijd verplaatsten sommige huishoudens zich op latere leeftijd vanuit stedelijke gebieden naar minder stedelijke provincies, wat leidde tot selectieve tegenstromen. Ondanks deze bewegingen bleef de netto instroom in stedelijke regio's dominant.

Samenvattend laat de ontwikkeling over de afgelopen 150 jaar zien dat interprovinciale mobiliteit, verstedelijking en internationale migratie nauw met elkaar verweven zijn. Samen hebben zij bijgedragen aan een sterke concentratie van bevolking en bevolkingsgroei in steden en in het bijzonder in de Randstad, terwijl de regionale binding van de bevolking geleidelijk afnam.

Geografische oorsprong van de bevolking

De verdeling van de geografische oorsprong van de bevolking veranderde sterk (zie figuur 2). In

Figuur 1. Bevolkingsontwikkeling, natuurlijke aanwas en internationale migratie, Nederland, 1900-2025

Bron: CBS StatLine - Bevolking, huishoudens en bevolkingsontwikkeling; vanaf 1899.

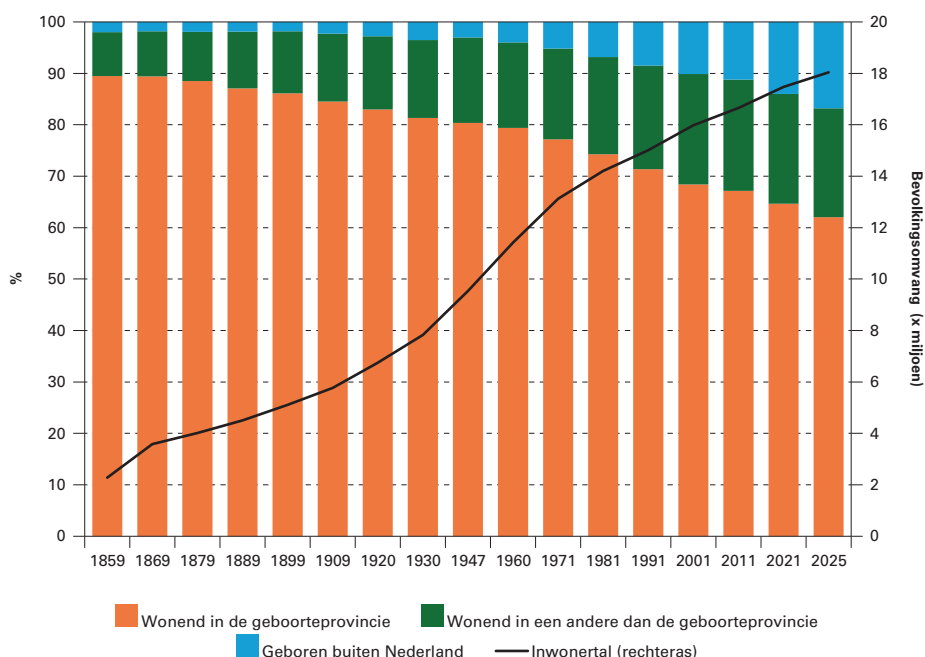
1859 was 89 procent van de inwoners geboren in de provincie waar zij woonden. Slechts 9 procent was geboren in een andere provincie en circa 2 procent in het buitenland. In de loop van de 20ste eeuw nam de binnenlandse mobiliteit toe door betere vervoersmogelijkheden, uitbreiding van onderwijs en de ontwikkeling van een nationale arbeidsmarkt. Het aandeel inwoners dat in de eigen provincie is geboren nam daardoor sinds de 19de eeuw gestaag af. Tegelijkertijd nam het aandeel in het buitenland geborenen vooral vanaf de jaren zeventig sterk toe. In 2025 was circa 62 procent van de bevolking geboren in de eigen provincie, ongeveer 21 procent in een andere provincie en circa 17 procent in het buitenland.

Provinciale verschillen

Achter het landelijke beeld van toenemende geografische mobiliteit gaan duidelijke provinciale verschillen schuil (zie figuur 3), die samenhangen met historische, economische en demografische kenmerken van provincies. In provincies als Zeeland, Friesland en Limburg bleef het aandeel inwoners dat in de eigen provincie is geboren relatief hoog. Deze provincies kennen van oudsher een minder sterk verstedelijkt karakter en een beperktere instroom vanuit andere delen van het land. De bevolkingssamenstelling wordt hier in sterkere mate bepaald door natuurlijke aanwas en langdurige wooncarrières binnen de provincie.

In centraal gelegen en sterk verstedelijkte provincies, zoals Noord-Holland en Utrecht, is het aandeel inwoners dat in de eigen provincie is geboren juist laag. Deze provincies trekken relatief veel binnenlandse migranten aan, onder meer door concentraties van werkgelegenheid, onderwijsinstellingen en stedelijke voorzieningen. Vooral studenten en jonge werkenden verhuizen naar deze provincies, wat leidt tot een relatief groot aandeel inwoners dat in een andere provincie is geboren. Recentelijk speelt daarnaast internationale migratie hier een belangrijke rol, waardoor ook het aandeel in het buitenland geborenen bovengemiddeld is.

Figuur 2. Bevolking naar woon- en geboorteregio, Nederland, 1859–2025

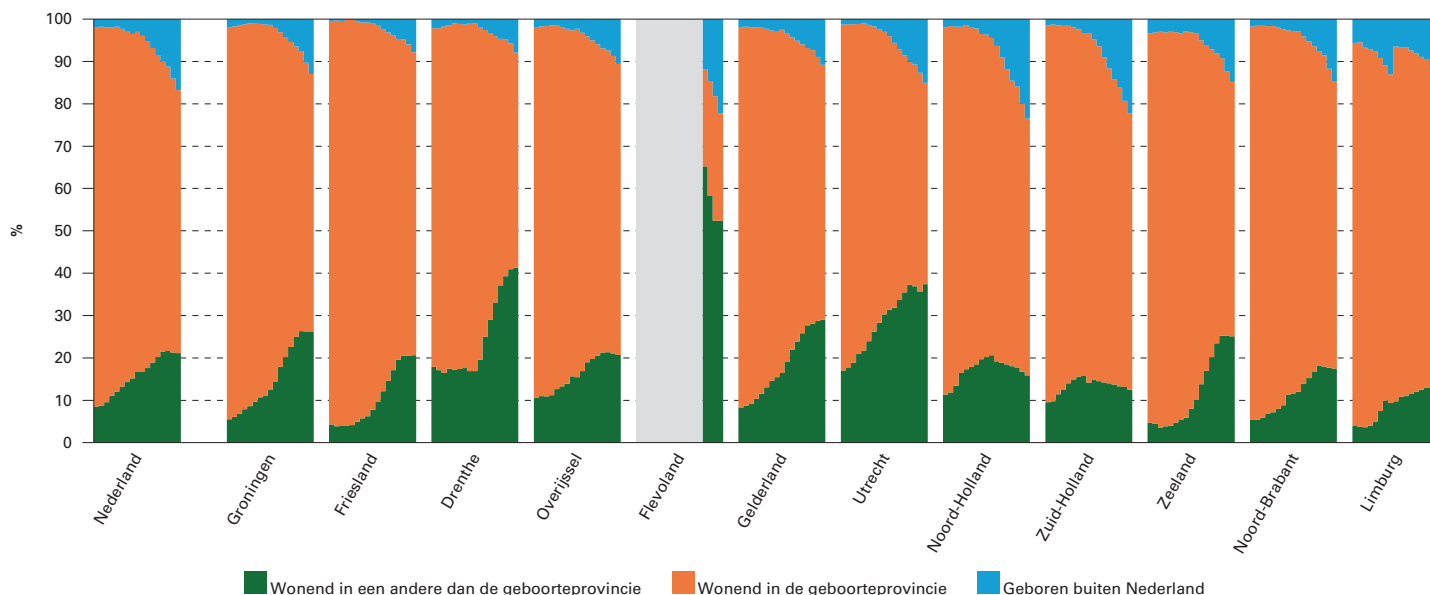
Bron: Volkstellingen, aangevuld met CBS-(micro)data.

Flevoland neemt een bijzondere positie in. Als jongste provincie van Nederland is het merendeel van de bevolking elders geboren, zowel in andere provincies als in het buitenland. De bevolkingsgroei in Flevoland werd vanaf het ontstaan van de provincie vrijwel volledig gedragen door migratie. Hierdoor wijkt het patroon van geografische herkomst sterk af van dat in andere provincies.

In provincies als Drenthe en in mindere mate Gelderland en Overijssel is vooral het aandeel inwoners toegenomen dat in een andere provincie is geboren, terwijl het aandeel in het buitenland geborenen relatief beperkt bleef. Deze provincies trekken onder meer huishoudens aan die zich op latere leeftijd verplaatsen, bijvoorbeeld na pensionering ('Drentenieren'), wat bijdraagt aan een groeiend aandeel binnenlandse migranten.

Limburg laat zien dat internationale migratie geen uitsluitend recent fenomeen is. In de jaren

Figuur 3. Bevolking naar woon- en geboorteprovincie, Nederland, 1859-2025

Noot: Per provincie is het tijdsverloop weergegeven volgens de jaren zoals weergegeven in figuur 2. Flevoland wordt pas vanaf 1986 als provincie onderscheiden.

Bron: Volkstellingen, aangevuld met CBS-(micro)data.

Ploegende boer - Anton Mauve, circa 1885

Bron: Rijksmuseum (publiek domein)

twintig en dertig van de vorige eeuw was het aandeel inwoners dat in het buitenland was geboren vergelijkbaar met het huidige niveau. Destijds betrof dit vooral arbeidsmigranten uit Duitsland die in de mijnbouw werkzaam waren. Na de sluiting van de mijnen (in de periode 1965-1974) en veranderingen op de arbeidsmarkt nam dit aandeel weer af. In recente decennia is het aandeel in het buitenland geborenen opnieuw toegenomen, onder meer door arbeidsmigratie uit Midden- en Oost-Europa.

Samen laten deze provinciale verschillen zien dat de afname van lokale binding en de toename van geografische mobiliteit niet uniform verlopen. Regionale economische structuur, verstedelijking, ligging en historische migratiepatronen spelen hierbij een belangrijke rol. In centrale, stedelijke en jonge provincies is het aandeel inwoners dat elders of in het buitenland is geboren relatief groot. In perifere provincies blijft de lokale binding sterker.

Conclusies

De Nederlandse bevolking is in anderhalve eeuw in toenemende mate losgeraakt van haar geboorteplaats. Waar herkomst vroeger sterk samenviel met woonplaats, is die koppeling geleidelijk verzwakt door verstedelijking, onderwijs, arbeidsmobiliteit en internationale migratie. Nederland is daarmee veranderd van een samenleving met een overwegend lokale verankering naar een samenleving waarin mobiliteit – zowel binnenlands als internationaal – een structureel kenmerk is.

Die ontwikkeling is in essentie een reflectie van kansenongelijkheid én kansenbenutting. Mensen verplaatsen zich om onderwijs te volgen, werk te vinden of hun woonomgeving te verbeteren. Tegelijkertijd laat de concentratie van instroom in stedelijke regio's zien dat economische en institutionele kansen ruimtelijk ongelijk verdeeld zijn. De Randstad fungeert daarbij als magneet, terwijl perifere regio's relatief meer hun lokaal gewortelde bevolking behouden of juist selectieve uitstroom kennen.

De afname van regionale binding betekent niet dat plaats er minder toe doet, eerder het tegenovergestelde. Juist doordat mobiliteit is toegenomen, worden verschillen tussen regio's zichtbaarder en soms ook scherper. Wie verhuist, doet dat vaak selectief: jong, hoger opgeleid en met perspectief. Dat heeft gevolgen voor de regionale bevolkingssamenstelling, woningmarkten en voorzieningen, en kan bestaande verschillen versterken. Dit geldt ook voor internationale migranten: uit onderzoek naar internationale migratie blijkt dat er veel minder mensen migreren dan je vanuit rationeel opzicht zou verwachten en het zijn doorgaans de meest kansrijke migranten die hun land (kunnen) verlaten.

Tegelijkertijd vraagt de toegenomen geografische diversiteit om zorgvuldige duiding. Verschillen in herkomst en mobiliteit zijn geen op zichzelf staande verklaringen voor maatschappelijke uitkomsten, maar verweven met onderwijs, arbeidsmarktpositie en levensfase. Juist daarom is het van belang om ontwikkelingen in samenhang te blijven analyseren en niet te reduceren tot eenvoudige tegenstellingen tussen 'van hier' en 'van elders'.

Per saldo laat deze lange termijnontwikkeling zien dat geografische mobiliteit een kernonderdeel is geworden van de Nederlandse samenleving: Nederland werd een (binnenlands en buitenlands) migratieland. Maar het is onzeker in welke mate dit komende 150 jaar dit zo blijft. We zien al enkele jaren dat er netto meer binnenlandse verhuizingen uit de Randstad trekken: de hoge woningprijzen en de drukte doet vooral dertigers naar alternatieven zoeken.

Het CBS verwacht op dit moment echter nog wel dat er de komende decennia netto meer mensen naar Nederland zullen komen dan er zullen vertrekken. Die migranten verhuizen dan weer het vaakst richting de steden. In toenemende mate zorgt vooral internationale migratie voor maatschappelijke spanningen rond bevolkingsgroei, toegenomen druk op de woningmarkt en voorzieningen als ook de zorgen over sociale cohesie en culturele veranderingen. De maatschappelijke uitdaging ligt er in om de ruimtelijke en sociale gevolgen ervan in goede banen te leiden, met oog voor regionale balans, gelijke kansen en maatschappelijke samenhang.

Ruben van Gaalen, CBS en NIDI-KNAW/
Rijksuniversiteit Groningen,
e-mail: r.vangaalen@cbs.nl

LITERATUUR:

- CBS Volkstellingen 1859–1971 via DANS/KNAW.
- CBS (2025), Tijdlijn migratie, 1849-2025 | CBS.
- CBS (2025), Trek uit de Randstad neemt wat af, vooral dertigers vertrekken | CBS.
- Duin, C. van, P. Feijten, C. Huisman, J. Nauta en M. Wennekes (2025), Kernprognose 2025–2070: 20,6 miljoen inwoners verwacht in 2070, *Statistische Trends*, CBS Den Haag/Heerlen/Bonaire.

Hello goodbye: terugkeer van Nederlandse pensioenmigranten

JUUL SPAAN

Pensioenmigratie wordt vaak gezien als een permanente stap, maar naar verwachting is rond de 80-jarige leeftijd ongeveer één op de drie pensioenmigranten teruggekeerd naar Nederland. Terugkeer hangt sterk samen met het ouder worden: een slechtere gezondheid, eenzaamheid en de aanwezigheid van familie in Nederland vergroten de kans op terugkeer, ook voor pensioenmigranten die niet van plan waren om terug te keren.

Sinds 1995 is het aantal ouderen dat jaarlijks emigreert na het bereiken van de pensioenleeftijd meer dan verdubbeld. Bij vertrek zijn de meeste pensioenmigranten relatief jong (gemiddeld 62 jaar) en gezond en geven ze vorm aan hun nieuwe levensfase door te verhuizen naar een ander land. De aantrekkingskracht van lekker weer, avontuur en nieuwe ervaringen kan echter afnemen naarmate mensen ouder worden. Op latere leeftijd is de kans op gezondheidsproblemen groter en zou de langeafstandsrelatie met kinderen moeilijker kunnen voorzien in de behoefte aan emotionele en praktische ondersteuning. Wanneer de 'kosten' van het verblijf in het bestemmingsland groter worden dan de baten, kan dit ertoe leiden dat pensioenmigranten liever terugverhuizen naar Nederland. Hoewel de emigratie van Nederlanders volop in de publieke belangstelling staat, weten we relatief weinig over hun mogelijke terugkeer.

Uit eerder onderzoek naar terugkeermigratie van arbeidsmigranten komt de zogenoemde terugkeermyste naar voren: het fenomeen dat arbeidsmigranten aanvankelijk verwachten terug te keren, maar dat in de praktijk vaak niet doen. Zo vestigden veel gastarbeiders uit de jaren vijftig zich uiteindelijk definitief in Nederland. Pensionado's lijken vaak geen rekening te houden met een mogelijke terugkeer, maar het is onduidelijk of dat terecht is. Hoewel het in Nederland mogelijk is om terugkeermigratie te onderzoeken op basis van registerdata, is dat nog niet gedaan voor de groep pensioenmigranten. Bovendien is in deze data onbekend waarom men terugkeert en wat er in de tussentijd in het buitenland is gebeurd. Kwalitatieve studies over pensioenmigranten bieden meer inzicht in dit proces, maar of dit een representatief beeld geeft is een open vraag.

Nederlanders in het buitenland

In 2021 deed het NIDI met behulp van de Sociale Verzekeringsbank (SVB) (zie kader) onderzoek onder ruim zesduizend in Nederland geboren AOW-gerechtigden die tijdens hun werkzame leven minimaal 35 jaar in Nederland woonden, maar daarna naar het buitenland verhuisden en daar ook hun pensioen ontvingen. Deze pensioenmigranten bevonden zich in veertig verschillende bestemmingen, waren gemiddeld 73 jaar en hadden een gemiddelde verblijfsduur van 11 jaar in hun bestemmingsland. Ze ontvingen een uitgebreide vragenlijst waarin werd gevraagd naar zaken als de beslissing om te emigreren, hun leven

Foto: dietcheese / Pixabay

in het buitenland en hun beeld van de toekomst, bijvoorbeeld of ze terug zouden willen keren. Drie jaar nadat het onderzoek plaatsvond werd in 2024 in beeld gebracht wie er nog steeds in het buitenland verbleef en wie was teruggekeerd. Met de vragenlijst en deze data uit 2024 kan worden onderzocht in welke situaties de kans groter is dat pensioenmigranten op termijn terugkeren.

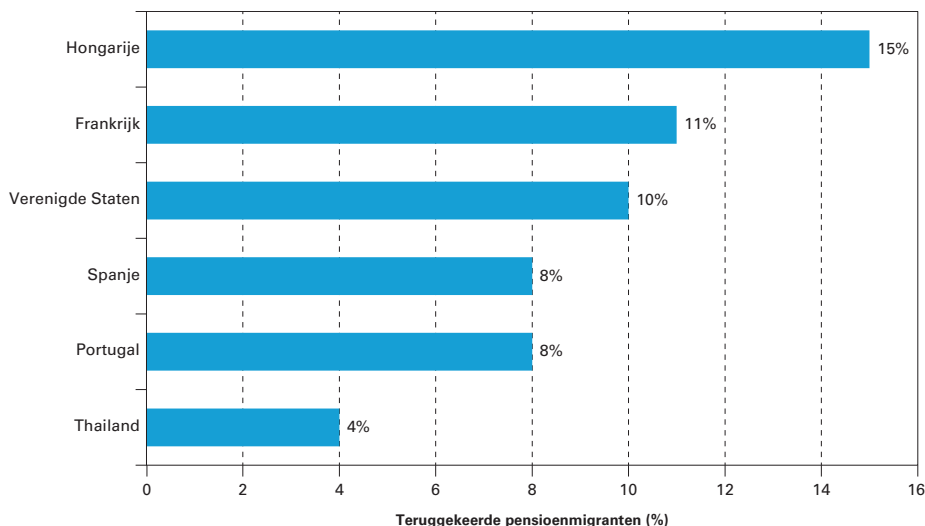
In hoeverre keert men terug en waar vandaan?

In 2021 was 75 procent van de pensioenmigranten er zeker van nooit te zullen terugkeren. Zo'n 5 procent dacht waarschijnlijk of zeer waarschijnlijk binnen drie jaar terug te verhuizen naar Nederland. Uit de nieuwe cijfers blijkt dat drie jaar later, 9 procent van de pensioenmigranten weer in Nederland woonde. In deze periode van drie jaar kwam terugkeermigratie dus iets vaker voor dan op basis van de terugkeerintenties werd verwacht. Voor een volledig beeld van terugkeermigratie zou je idealiter mensen volgen vanaf hun vertrek tot aan hun overlijden, maar een tijdsbestek van drie jaar is daarvoor te kort. Om toch een idee te krijgen van de toekomstige terugkeermigratie is op basis van demografische modellen voor elke leeftijd is een kans geschat dat

ONDERZOEK ONDER NEDERLANDSE PENSIOENMIGRANTEN

In 2021 ondervroeg het NIDI ongeveer zesduizend Nederlandse pensioenmigranten in veertig landen. De respondenten waren tussen de 66 en 90 jaar oud ten tijde van de enquête. Het onderzoek was mede mogelijk gemaakt door de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk onderzoek. De Sociale Verzekeringsbank (SVB) trok de steekproef en verrichtte de mailing. I&O Research deed het veldwerk in samenwerking met het NIDI. In 2024 verstrekten de SVB gegevens over het woonland van de mensen in de steekproef tussen 2021 en 2024. Door deze gegevens te koppelen aan het vragenlijstonderzoek kon terugkeermigratie worden onderzocht. Namen en adressen waren alleen bekend bij de SVB en niet bij de onderzoekers zelf. De SVB was niet inhoudelijk betrokken.

Figuur 1. Terugkeerpercentages van Nederlandse pensioenmigranten in de top-6 bestemmingen, 2024

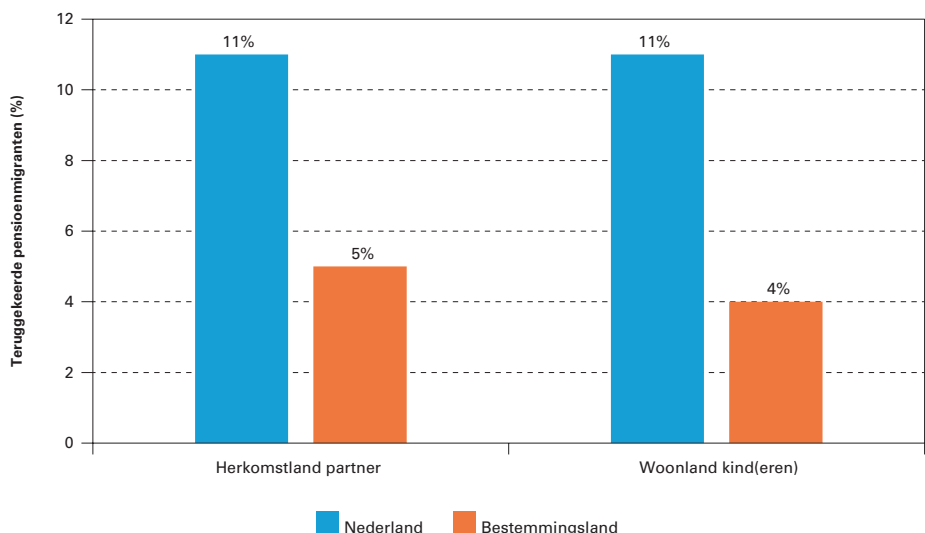

Bron: Henkens et al. (2022), N = 2.590.

iemand terugkeert naar Nederland. Hieruit blijkt dat de (cumulatieve) kans dat iemand vóór zijn of haar tachtigste is teruggekeerd naar Nederland, naar verwachting ongeveer één op de drie is.

Uit eerdere studies onder dezelfde groep pensioenmigranten bleek dat er verschillen waren tussen pensioenmigranten naar bestemmingsland, bijvoorbeeld in de reden voor vertrek en de sociale integratie. De vraag is dan ook of pensioenmigranten uit bepaalde landen vaker terugkeren dan anderen. Figuur 1 toont het percentage pensioenmigranten dat terugkeerde voor de top-6 bestemmingen. Voor Frankrijk, de Verenigde Staten, Spanje en Portugal komt het beeld overeen met het gemiddelde van alle pensioenmigranten: tussen de 8 en 11 procent keerde terug. Hongarije en Thailand wijken echter af. Uit Hongarije keerde bijna 15 procent terug. Als reden voor een terugkeer gaf een 70-jarige man aan de taal na jaren nog steeds niet te beheersen, wat het verblijf moeilijk maakte. Pensioenmigranten uit Thailand keerden juist relatief weinig terug. Dat is een land waar mensen vaker het motief hadden om een nieuw leven te beginnen. Het lijkt erop dat ze daarin slaagden.

Figuur 2. Percentage pensioenmigranten dat terugkeerde naar Nederland, naar herkomstland van de partner en woonland van kind(eren), 2024

Bron: Henkens et al. (2022), N = 4.955.

Blijvende (sociale) banden met Nederland

Onder welke omstandigheden komt terugkeer van pensioenmigranten vaker voor? Ten eerste kan de levensfase waarin iemand zich bevindt een rol spelen. De meeste pensioenmigranten vertrekken als ze tussen de 65 en 70 jaar oud zijn en geen beperkende gezondheidsklachten ervaren. Gedurende het buitenlandse verblijf kan de gezondheid achteruitgaan of de afhankelijkheid van anderen toenemen. Met zo'n overgang van de ene levensfase naar de andere levensfase kan het perspectief op migratie veranderen, en daarmee aanleiding geven tot terugkeer. Uit de resultaten blijkt dat of iemand terugkeert inderdaad samenhangt met veranderingen die gepaard gaan met het ouder worden. De belangrijkste factor in dit verband is iemands gezondheid: mensen met een slechtere gezondheid hebben een grotere kans om terug te keren. Daarnaast keren ook pensioenmigranten die eenzaam zijn vaker terug in vergelijking met pensioenmigranten die minder eenzaam zijn. Eenzaamheid wordt vaak gerelateerd aan ouderdom, omdat sociale netwerken in de loop der tijd kleiner worden. Zo noemde een 82-jarige man als reden om ooit terug te keren "eenzaamheid, omdat veel ouderen wegvallen".

Een tweede relevante factor zijn de (sociale) banden die pensioenmigranten hebben. Belangrijke banden in dit verband zijn partners en kinderen. De meeste pensioenmigranten zijn zelf geboren en getogen in Nederland en hun partner vaak ook. Daarnaast heeft meer dan de helft van de pensioenmigranten kinderen die in Nederland wonen. Ook na migratie zijn deze relaties vaak hecht. Zulke banden kunnen het niet alleen aantrekkelijker maken om terug te keren, maar ze kunnen ook de terugkeer faciliteren, waardoor de kosten van terugkeren afnemen en de baten toenemen. De verwachting is dan ook dat mensen met sterkere banden in Nederland vaker terugkeren. Voor mensen met sterkere banden in het bestemmingsland, bijvoorbeeld als de partner daar vandaan komt of wanneer ook kinderen in het bestemmingsland wonen, wordt juist verwacht dat ze vaker blijven.

Figuur 2 laat het percentage zien dat terugkeerde waarbij nadrukkelijk gelet wordt op de sociale banden in Nederland en het bestemmingsland. De linkerzijde van de figuur toont het percentage pensioenmigranten dat terugkeerde in relatie tot waar hun partner geboren is: van de pensioenmigranten met een partner uit Nederland keerde 11 procent terug, tegenover 4 procent van de pensioenmigranten met een partner uit het bestemmingsland. De rechterzijde van de figuur toont een soortgelijk patroon voor de rol van kinderen: wanneer er kinderen in Nederland woonden, keerden pensioenmigranten vaker terug (11%) dan wanneer er kinderen in het bestemmingsland woonden (4%). Waar het nabije familienetwerk zich bevindt, lijkt dus een belangrijke factor te zijn in waar men oud wil worden. Een pensioenmigrant verwoordde dit als volgt: "ik wil niet alleen overblijven zonder familie in de buurt."

Wie keert terug maar was dat niet van plan?

Het percentage dat terugkeerde is iets hoger

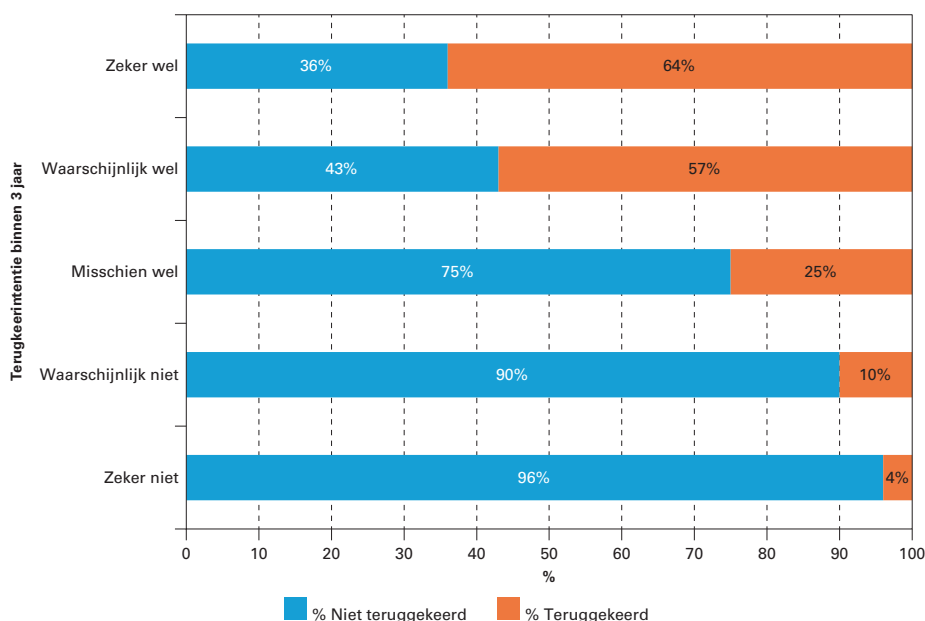
dan het percentage dat had aangegeven terug te willen keren. In figuur 3 vergelijken we hoe het voornemen om terug te keren zich verhoudt tot de uitvoering van dit plan. Hieruit blijkt dat pensioenmigranten die van plan waren om terug te keren, dat ook vaker deden. Van de pensioenmigranten die in 2021 hadden aangegeven zeker terug te zullen keren, was 64 procent in 2024 ook daadwerkelijk teruggekeerd. De overige 36 procent was (nog) niet teruggekeerd. In sommige gevallen is dit wellicht nog niet gelukt, maar zijn zij het wel nog steeds van plan. In andere gevallen kunnen de plannen in de tussentijd zijn bijgesteld en is er misschien geen wens meer om terug te keren. Onder pensioenmigranten met een minder sterke terugkeerintentie keerde een kleiner deel terug naar Nederland. Verreweg de meeste pensioenmigranten die er bijvoorbeeld zeker van waren niet terug te zullen keren, deden dat ook niet (96%). Toch is er een klein deel, namelijk 4 procent, dat alsnog terugkeerde. Hoewel een sterkere terugkeerintentie de kans op terugkeer vergroot, voorspelt dit dus niet volledig wie terugkeert en wie blijft.

Waardoor ontstaat er een verschil tussen het voornemen om terug te keren en de uitvoering van dit plan? Uit het onderzoek blijkt dat mensen met een slechtere gezondheid een grotere kans hadden om terug te keren, onafhankelijk van hun terugkeerintentie. Met andere woorden, mensen die al in 2021 niet de beste gezondheid hadden maar wel in het bestemmingsland wilden blijven, verhuisden alsnog vaker terug naar Nederland. Dit suggereert dat terugkeer soms voortkomt uit noodzaak, bijvoorbeeld omdat de gezondheid sneller verslechtert dan voorzien. Zo gaf een pensioenmigrant als reden voor terugkeer aan: “betere gezondheidszorg in Nederland, zeker bij het ouder worden.” Een ander verwoordde de zorg over ouder worden in het buitenland scherper: “Ik wil niet oud worden in een Frans tehuis.”

Ook pensioenmigranten met sociale banden in Nederland (partner en kinderen) keerden vaker terug, ook als ze aanvankelijk geen terugkeerplannen hadden. Daartegenover hebben pensioenmigranten met sterke sociale banden in het bestemmingsland (partner en vrienden) juist een grotere kans om te blijven, ondanks een eigen terugkeerplan. Een verklaring is dat pensioenmigranten in eerste instantie uitgaan van de eigen voorkeuren ten aanzien van terugkeermigratie, maar in de praktijk, als plannen concreter worden, de voorkeuren of situatie van hun sociale netwerk sterker laten meewegen. Zo speelde voor een 70-jarige man de gezondheid van zijn kinderen een rol in een mogelijke terug en voor een 78-jarige man “het vereenvoudigen van de nalatenschap”.

Er zijn natuurlijk legio andere redenen om terug te keren. Gevraagd naar redenen voor een mogelijke terugkeer kwamen allerlei overwegingen voorbij. Sommigen hielden het praktisch, zoals het ontbreken van openbaar vervoer (“als ik geen auto meer kan rijden, is er vanuit het dorp geen openbaar vervoer”), strengere voorwaarden voor een verblijfsvergunning, of de mogelijkheden

Figuur 3. De sterkte van terugkeerintenties en daadwerkelijke terugkeermigratie van Nederlandse pensioenmigranten tussen 2021 en 2024

Noot: Terugkeerintenties zijn gebaseerd op twee vragen. Allereerst “Denkt u dat u ooit nog terugkeert naar Nederland?”. Wie ‘misschien wel’ (3) of positiever antwoordde, kreeg een tweede vraag: “Zou u binnen nu en drie jaar terug willen verhuizen naar Nederland?”

Bron: Henkens et al. (2022), N = 5.065.

voor euthanasie. Anderen rekenden het uit: een lager belastingtarief op een klein AOW'tje en pensioen scheelt al snel 300 euro per maand, of ervoeren financiële druk van de belastingdienst, “de blauwe enveloppen blijven maar komen.” Ook culturele kwesties speelden mee, zoals de Franse taal (“door leeftijd toch moeilijk communiceren, ondanks dat ik nog steeds Franse les heb”) of juist de aantrekkingskracht van Nederland zelf: “de Nederlandse gemoedelijkheid, de vertrouwdeheid.” En voor sommigen was het simpelweg mooi geweest: “Ik ben klaar met tuinieren.”

Conclusie

Hoewel pensioenmigratie aanvankelijk vaak wordt gezien als een permanente stap, laten de terugkeercijfers zien dat dit toekomstbeeld in de loop der tijd kan veranderen. De voordelen van emigratie passen goed bij de vroege pensioenfase waarin men vitaal en mobiel is, maar wat op je 65ste aanlokkelijk is, is dat niet per se op je 80ste. De bevindingen laten zien dat de beslissing om terug te keren niet alleen een individuele afweging is, maar ook wordt beïnvloed door omstandigheden die zich pas later aandienen. Dat maakt vooruitplannen lastig. Een goede voorbereiding kan helpen om dit beter het hoofd te bieden. Wie in het bestemmingsland wil blijven, doet er goed aan tijdig te investeren in toegang tot zorg, de lokale taal en een sociaal netwerk ter plaatse. Wie juist wil terugkeren, kan beter zorgen voor voldoende financiële middelen en de banden in Nederland warmhouden. Die verantwoordelijkheid ligt in de eerste plaats bij pensioenmigranten zelf, maar ook gemeenten kunnen hierop inspelen, door bijvoorbeeld een mogelijke terugkeer bij de uitschrijving uit Nederland onder de aandacht te brengen.

Juul Spaan, NIDI-KNAW/Rijksuniversiteit Groningen, e-mail: spaan@nidi.nl

LITERATUUR:

- Henkens, K., M. Kalmijn, H. van Dalen, E.B. Savaş en J. Spaan (2022), A survey of Dutch Retirement Migrants Abroad: Codebook version 1.0. Netherlands Interdisciplinary Demographic Institute (NIDI)-KNAW/University of Groningen.
- Savaş, E.B. (2025), *Retirement reimagined: Determinants and social consequences of international retirement migration*. Proefschrift, Rijksuniversiteit Groningen.
- Spaan, J. (2025), *New horizons in later life: Motives, family ties and return of international retirement migrants*. Proefschrift, Rijksuniversiteit Groningen.

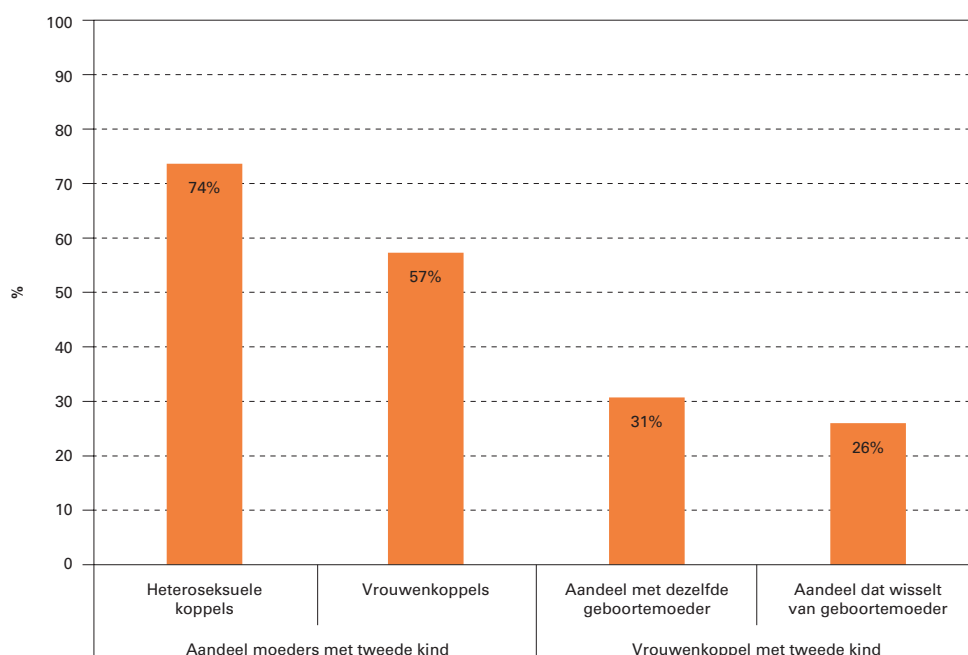
Waarom het tweede kind lastiger is voor vrouwenparen

De stap naar een tweede kind is voor vrouwenparen vaak moeilijk te realiseren, en de wens dat beide partners een zwangerschap dragen komt in de praktijk niet altijd uit.

Dankzij veranderingen in wetgeving en groeiende acceptatie is het in landen als Noorwegen en Nederland steeds gebruikelijker geworden dat twee vrouwen samen een gezin vormen. Sinds 2009 mogen vrouwenparen in Noorwegen gebruik maken van donorinseminatie of IVF. Het aantal geboortes bij vrouwenparen steeg van circa 15 per jaar in 2002 tot ruim 300 in 2021. Toch verloopt de weg naar het eerste kind vaak minder vanzelfsprekend dan bij heterostellen. Wachtlijsten en de hoge kosten van vruchtbaarheidsbehandelingen maken het traject kostbaar en tijdrovend. Dat zien we terug in de Noorse cijfers. Vrouwenparen zijn bij hun eerste kind gemiddeld 4,5 jaar ouder dan vrouwen in heteroseksuele koppels, vaker hoogopgeleid en financieel beter gesitueerd; een teken dat hun weg naar ouderschap meer planning en middelen vergt. We weten echter veel minder over de vervulling van de wens voor een tweede kind. In interviews met vrouwenparen geven ze aan graag een tweede kind te willen, en dat de andere partner dan het kind gaat dragen. De cijfers tonen aan dat dit niet altijd lukt. Onderstaande figuur laat zien dat van de vrouwenparen met één kind tussen 2002-2017, 57 procent een tweede kind kreeg, tegenover 74 procent van de heterostellen. Van de vrouwenparen die wel een tweede kind kregen, koos ongeveer de helft (46%) ervoor om te wisselen van geboortemoeder.

De tijd tussen het eerste en tweede kind – gemiddeld zo'n 2,8 jaar – verschilt nauwelijks tussen de groepen. Omdat de planning dus vergelijkbaar is, lijkt het verschil in het krijgen van een tweede kind eerder te zitten in de praktische haalbaarheid, zoals medische, financiële of institutionele drempels. Tot 2009 hadden vrouwenparen in Noorwegen geen toegang tot publieke fertiliteitsklinieken. Daarna werd dat mogelijk, maar met beperkingen: maximaal drie pogingen in de publieke zorg en een beperkt aantal klinieken dat met donorsperma werkte. Veel koppels weken uit naar private klinieken, waar de kosten per poging tot enkele duizenden euro's kunnen oplopen. Naast dat vrouwenparen minder vaak een tweede kind krijgen, wisselen ze ook minder vaak van geboortemoeder dan ze aanvankelijk aangeven. Dat kan komen door praktische beperkingen: eicellen van de eerste geboortemoeder mochten tot 2021 niet door haar partner worden gebruikt. Dus wie wilde wisselen, moest een nieuw, kostbaar traject starten. Voor velen was het eenvoudiger dat dezelfde partner het opnieuw deed. Ook kan het zijn dat de in interviews genoemde wens dat beide partners dragen niet representatief is voor de meeste vrouwenparen of dat die wens verandert na de eerste geboorte, bijvoorbeeld doordat vrouwenparen het eerste traject als onplezierig en sterk heteronormatief hebben ervaren.

Percentage moeders met een tweede kind (hetero- en vrouwenkoppels) en het aandeel vrouwenkoppels dat bij het tweede kind wisselde van geboortemoeder, Noorwegen, 2002-2017

Bron. Eigen bewerking van Noorse administratieve data (Statistics Norway, SSB). N = 1.564 moeders in vrouwenkoppels; N = 495.582 moeders in heteroseksuele relaties.

DEMOS verschijnt 8 x per jaar en wil de kennis en meningsvorming over bevolkingsvraagstukken bevorderen.

Een abonnement op DEMOS is gratis. U kunt uw aanvraag indienen via: demos@nidi.nl of via onze site: nidi.nl/nl/demos/

Bij gehele of gedeeltelijke overname van artikelen dient men een volledige bronvermelding te gebruiken. Graag ontvangt de redactie een bewijsexemplaar. De personen op de foto's komen niet in de tekst voor en hebben geen relatie met hetgeen in de tekst wordt beschreven.

Het NIDI is een instituut van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) en is geaffilieerd met de Rijksuniversiteit Groningen. Het NIDI houdt zich bezig met onderzoek naar bevolkingsvraagstukken.

colofon

DEMOS	is een uitgave van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI).
Redactie	Harry van Dalen, hoofdredacteur Jasper Bosma, redacteur Peter Ekamper, (web)redacteur Nico van Nimwegen, redacteur Lin Rouvroye, redacteur Juil Spaan, redacteur Maaïke van der Vleuten, redacteur
Adres	NIDI/DEMOS Postbus 11650 2502 AR 's-Gravenhage (070) 356 52 00
Telefoon	demos@nidi.nl
E-mail	https://nidi.nl/demos
Internet	gratis
Abonnementen	Koninklijke Van der Most Opmaak www.up-score.nl

Deze gegevens laten zien dat bij vrouwenparen een tweede kind niet altijd haalbaar is, of niet op de manier waarop ze het willen. In Nederland zien we dit ook: wettelijke regels, financiële middelen en maatschappelijke normen jegens vrouwenparen maken dat idealen vaak botsen met mogelijkheden. Ook in relatief tolerante samenlevingen is de toegang tot reproductieve zorg niet vanzelfsprekend voor alle lhbtq+-ouders.

Maaïke van der Vleuten, NIDI-KNAW/
Rijksuniversiteit Groningen,
e-mail: vleuten@nidi.nl
Ylva Moberg, Swedish Institute for Social
Research, e-mail: ylva.moberg@sofi.su.se

LITERATUUR:

- Moberg, Y. en M. van der Vleuten (2025), Splitting the penalty by taking turns? Same-sex mothers' earnings losses in Norway. *Journal of Marriage and Family*, 87(4), pp. 1524–1548.
- Geerts, A. en M. Evertsson (2023), Who carries the baby? How lesbian couples in the Netherlands choose birth motherhood. *Family Relations*, 72(1), pp. 176–194.